

Maa- ja metsätalousvaliokunta

mmv@eduskunta.fi

pev@eduskunta.fi

Turtola 29.2.2024

Lausunto saamelaiskäräjälain muutosesityksestä HE 100/2023 vp

KONTEKSTI

1.1. Alkuperäiskansa

Saamelaiset on tunnustettu alkuperäiskansana Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Saamelaiset ovat huomattavassa määrin assimiloituneet muuhun väestöön. Assimiloitumista on tapahtunut nykyisen Suomen alueella jo tuhat vuotta erityisesti toisen alkuperäisväestön, kveenien eli kainulaisten kanssa. Saamelaisia kutsutaan yleisesti lappalaisiksi, koska vanhoista ruotsalaislähteistä periytyvä ilmaisu on lappalainen (lapp). Tässä lausunnossa ei ole mahdollisuutta tämän paremmin analysoida käsitteen merkitystä, vaan käytetään kunakin aikana käytettyjä ilmauksia.

Saamelaiskäräjälain kohdistaminen vain pieneen osaan vanhaa ja tunnettua lappalais-aluetta on ongelma, koska lain vaikutukset ulottuvat koko valtakuntaan. Jotta voi saada realistisen käsityksen nykyisten saamelaisten elinkeinon ja kulttuurin kehittämisestä, on välttämätöntä ymmärtää Lapin asutuksen historiaa.

1.2. Saamen kieli

Saamen kielen käyttö jäsenyyskriteerinä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon yhtäällä ja tavoitteet saamenkielen elvyttämiseksi toisaalla ovat kaksi jopa vastakkaista asiaa. Nämä on kyettävä erottamaan toisistaan. Kielitaidottomuutta ei tule käyttää millään tavalla lyömäaseena. Suurin osa saamelaisista on menettänyt äidinkieltänsä ilman omaa syytään,

kun kirkko ja yhteiskunta ovat voimallisesti ”suomalaistaneet” Lappia. Saamen kielen elvyttäminen on tärkein saamelaiskulttuuriin liittyvä kysymys. Nyt esitetty laki ei edistä saamen kielen elpymistä, vaan päinvastoin: saamenkielen menettäjien saamelaisten rajaaminen saamelaiskriteerien ulkopuolelle kiihdyttää saamenkielen häviämistä.

1.3. Lappi - kotiseutualue

Tarkalleen ei tiedetä, ketkä lappia ovat ensimmäisinä asuttaneet. Arkeologia antaa vain niukasti vastauksia saamelaisesta asutuksesta. Se tiedetään, että suomalaisheimo, joka idän suunnalla tunnettiin kainuina, kajaaneina, eli kainulaisina, ovat asuttaneet laajasti lappia¹. Lännessä tämä kansa tunnettiin kveeneinä (*qwaens*). Venäjänkielisen alkupe-
räistekstin mukaan Pähkinäsaaren rauhan v.1323 raja päättyi Kainuun mereen (*Kajano more*), joka on nykyisen Pohjanlahden alkuperäinen nimi (vert. Suomenlahti; Bottenha-
vet/viken on myöhempi ruots. nimi). Vanhassa Kainuussa, Tornionlaaksossa Kainuunky-
lässä, on viljelty viljaa ja hoidettu karjaa pysyvästi vähintään tuhannen vuoden ajan³.
Arkeologia todistaa, että raudan ja teräksen valmistusta oli alueella jo 2000 vuotta sitten².

Vanha Kainuu, Kvenland, oli laaja. Suurin osa siitä oli Kainuunmeren ja Tornion-Muo-
nionjoen länsipuolella nykyisen Ruotsin alueella. Lapinmaat Jämtlannista, myöh. Heletti-
joesta (Skellefteälv) pohjoiseen suolaiseen länsimereen (Jäämeri) asti olivat itsellisten
kainuitten maata, jonka vallinta oli birkarliin käsissä. Pohjanranta ja sen joet, Oulu, Ii ja
Kemi, kuuluivat samaan aikaan Novgorodin karjalaisten etupiiriin. Upplannin maakuntalaki
määritteli v.1296 ruotsalaisten pohjoisrajaksi Ödmården'in (Ödmorden, gammalsv. *Ömorp*
av mor eller mar, 'skog' - harvaan asutettu umpimetsä Gästriklandin ja Hälsinglandin välis-
sä) juuri siten kuin Ottar oli kertonut Alfred Suurelle 400 vuotta aikaisemmin.

Kainuunmeren länsipuolta asunut kainuitten suomalaisheimo joutui väistymään vanhoilta
alueitaan, kun ruotsalaiset painoivat heitä edellään pohjoiseen. Viisi vuotta Pähkinäsaaren
rauhan solmimisen jälkeen drotsi Knut Jonsson asetti voimaan Täljen traktaattiin (Telgen
sopimus 5.9.1328) kirjoitetun rauhan hälsinglantilaisten ja kveenien päämiesten birkarli-
en kanssa. Birkarli - *birkarl*, *birlekar*, *berkarle* oli kveenitalonpoika, joka väkensä valittuna
kävi lapinkauppaa. Birkarl on vanhempi tarkoitus kuin Pirkkala, joka hyvinkin on voinut tulla
sanasta birkarl. Yleinen käsitys vääristyy, mikäli birkarli käännetään pirkkalaiseksi.

Todistusfaktaa birkarleista löytyy mm., kun kuningas Mangnus Eriksson vahvisti 6.8.1358
Tukholmassa Täljen sopimuksen etuoikeudet *Bekräftelse på Birkarlarnes privilegier*, ja
kun Upplannin laamanni Nils Gustaffson vahvisti 6.6.1424 birkarliin vanhat oikeudet
Stadfästelse på Lappefararnes gamla rätigheter och stadgar. Tanskan ja Ruotsin
kuningas Hans vahvisti v.1498 kuninkaallisella kirjeellään Piitimen ja Luulajan Birkarliin
vanhat oikeudet suolaisen länsimeren (Atlantti) rannalla asuneisiin saamelaisiin.

Täljen rauhassa ruotsalaiset saivat haltuunsa Kainuunmereen (Pohjanlahteen) laskevien
lohijokien lohenkalastukset Luulajajokeen asti. Täljen sopimuksen mukaan ruotsalaiset
uudisasukkaat eivät saaneet häiritä ruotsalaisalueilla liikkuneita birkarleja eikä lappalaisia,
kun he olivat tekemisissä toistensa kanssa⁴. Tornion pitäjä oli pohjoisen kaupankäynnin
keskiössä. Olaus Magnus mainitsi v. 1519 suomalaiset ja ruotsalaiset muukalaisina Tor-
ni-

on markkinoilla. Kustaa Vaasa uudisti Täljen sopimuksen birkarien David Larsson och Nils Jönsson kanssa v.1528, joten kveenien maalla vallitsi yli kaksisataavuotinen rauha. Kveenien ja birkarien merkitystä ei voi sivuuttaa, kun arvioidaan lappalaisasutuksen ja saamelaiskulttuurin kehitystä.

Tornionlaakson kveenitalonpojat omistivat maansa ja olivat itsellisiä jo paljon ennen Ruotsin vallan yltämistä Tornionlaaksoon, jolla on muusta Suomesta täysin poikkeava historia. Tornionlaakso ei ollut koskaan kenenkään läänityksenä eikä linnalääninä niinkuin muun Suomen alueet. Talon ja sen eräalueiden omistuksen muodostumiseen on jo tapaoikeuden ajalta liittynyt sen määrittäminen asuttaminen valtauksen jälkeen kolmessa/neljässä polvessa. Perintötalo (omaperäismaa, odalsjord) oli jakamaton. Elinvoimaista taloa ei saanut pilkkoa, vaan vallitsevana oli vahva odels-/odalsrätten eli vanhin poika peritälön maineen. Tähän liittyen on erittäin merkityksellistä sillä, mihin menivät (!?) toinen, kolmas ja neljäs poika - hyvin todennäköisesti sukujensa lapinkentille. Todistustakta on, että Tornionjoen perintötaloilla oli laajat lapinkentät ja eräjärvet.

Keskiajalla valta oli hajallaan. Vaalikuninkaat ja maalliset mahtimiehet (kainuilla birkarit) pitivät valtaa tahoillaan. Vain katolisella kirkolla oli kaiken kattava järjestelmä ja sen palvelijat. Ruotsin kontrolli pohjoisessa kveenimaalla oli katolisen kirkon hallintaa. Tornionjoen birkarit vaurastuivat kalastamalla lohta Finnmark'in (nyk. Norja) joilla, Raisilla (Reisa), Alattiolla (Alta) ja Tenolla, joista he myivät (vaihtoivat) lohta valaanpyytäjille Tanskaan, Hollantiin ja Englantiin. Viimeistään 1400-luvulla nykyisin Norjaan kuuluvien Ofoten'in ja Finnmark'in, silloin Suolaiseen Länsimereen (Västerhavet - Jäämeri) laskevien jokien, lohenkalastukset olivat pohjoisen kainuunmaan birkarien hallussa Tyystinvuonosta (Tyssifjord) Varankiin.

Suomalaisperäisen väestön, käytännössä kveenien, asema Ruijassa on ollut niin merkityksellinen, että aluetta kutsutaan Finmarkuksi eli Suomenmaaksi. Jo 1300 -luvulla vanha Kainuunmaa (Kvenland) ulottui norjalaisten Jämtlannista pohjoiseen suolaiselle Länsimerelle (Jäämeri) asti. Englannin kuningas Alfred Suuren maailmanhistorian mukaan 800-luvulla Eurooppa päättyi pohjoisessa sille valtamerelle, jota sanottiin kveenien mereksi⁵. Kainuunmaa piirrettiin Jäämereen ulottuvana esim. vuosien 1570 ja 1595 kartoissa⁶. Merkittävä Kvaenangenin vuono on saanut nimensä kveenien mukaan. Kveenien merkitys lohen jokikalastuksen ja maanviljelyn kehittämisessä Ruijassa on ollut ratkaiseva. Tämä näkyy konkreettisesti esim. Peter Schnitlerin alkuperäisistä rajankäyntiasiakirjoista 1740-luvulta. Ks. myös Vilkuna 1975.

Piispainvalta päättyi, kun Kustaa Vaasa lopetti katolisen kirkon suvereniteetin Ruotsissa Västeråsin herrainpäiväin resessillä 24.6.1527 ja julistautui Ruotsin kirkon pääksi ja anasti kruunulle ja itselleen (*arv och eget*) kirkon omaisuuden ja sen aseman. Vuraat kveenitalot Kainuunjoen (Kalixjoki) ja Tornionjoen vesistöjen lohijokilaaksoissa joutuivat Ruotsin kruununvallan piiriin ja kruunun verotukseen v.1539-43, joten Tornionjoen itärannalla Suomen Länsipohjassa ruotsinvallan aika kesti (vain) 270 vuotta 1539-1809.

Kruunun jousiveroluettelo kirjattiin v.1539. Pellon kylässä oli yhdeksän taloa, joista suurin

osa on edelleenkin samojen sukujen hallussa. Ruotsin vallan ensimmäisenä verotusvuonna v.1543 Tornion pitäjässä oli 287 taloa, joista alapitäjän 14 kylässä 126 taloa ja ylipitäjän 16 kylässä 161 taloa. Vauraudesta kertoo se, että suurimmilla taloilla oli 30 lehmää. Kustaa Vaasan toisena verotusvuonna v.1553 vouti Jens Håkansson kirjasi Tornion pitäjässä olleen 21 lohenkalastuksella ja -kaupalla vaurastunutta, birkarlitalonpoikaa, joilla oli yht. 246 lehmää. Kun Kustaa Vaasa otti verotusoikeuden itselleen, hän käytti hyväkseen birkarleja verojensa keräämiseen. Heitä käytettiin hyväksi myös silloin, kun Ruotsi ja Venäjä sopivat valtioiden rajalinjauksista Täyssinän rauhassa 1595. Ruotsi alisti kveenit lopullisesti valtansa alle, kun Kuningas Kaarle IX julistautui kainulaisten kuninkaaksi 16.3.1607 (*Rex Cajanorum*), ja lopetti birkarleilta lappalaisten verotusoikeuden.

Kveenit sinnittelevät yhä vieläkin oman kulttuurinsa rippeiden varjelemiseksi. Ruotsissa kveenit ovat joutuneet voimakkaan ruotsalaistamisen kohteeksi. Oman äidinkielen puhuminen oli 1900-luvulla ankarasti kielletty. Ruotsin valtion asettama totuus- ja sovintokomissio selvitti tapahtuneita ihmisoikeusloukkauksia. Sovintokomitea sai työnsä päätökseen v.2023. Kveenimaayhdistyksessä on jäseniä Ruotsista, Norjasta ja Suomesta. Useat jäsenet ovat menettäneet sukunsa äidinkielen, mutta se ei vaikuta yhdistyksen jäsenyyteen. Samoin kuin saamelaisilla, yhdistyksellä on oma lippunsa ja vastaavasti kuin saamelaisia on pyritty suomalaistamaan pakkokeinoin, Ruotsissa kveenejä on kielletty puhumasta omaa äidinkieltänsä. Omanarvon tuntoa on loukattu, mutta tärkeä osa identiteettiä on onneksi säilynyt. Äidinkielen menetys ei poista syvää tunnetta juurista. Alkuperäisväestön syvin ydin sykkii kielestä riippumatta. Tornionlaaksolaiset ymmärtävät erinomaisen hyvin, että kielikysymys ei ratkaise ihmisen alkuperää.

1.4. Saamelaisten ja kveenien rinnakkainelo ja assimiloituminen

Ounas- ja Tornionjoen välinen vedenjakaja, idän ja lännen ikivanha raja, muodosti kulttuurirajan. Samaa rajaa myöten Turun ja Uppsalan Hemming-piispat jakoivat v.1346 kilttinsä (piispanverot). Tuo nytkin kuntainrajana toimiva raja oli Korsholman lääninraja, ja erotti Österlandet'in (Suomen) Ruotsista. Tornion lappi, Luulajan lappi, Piitimen lappi ja Uumajan lappi kuuluivat läntiseen lappalaiskulttuuriin⁷. Kulttuurieron taustalla on epäilemättä talonpoikaista elämäntapaa harjoittaneitten kveenien ja näiden edusmiesten birkarlien vaikutus nimenomaan läntisten ja pohjoisten (Finnmarkku) lapinmaiden asukkaiden elämässä. Birkarleilla oli lapinvaimoja omistamillaan lapinkentillä. Kruunu nosti näitä tapauksia esille huorintekoina ryhtyessään murtamaan birkarlien vahvaa asemaa pohjoisessa. Se oli poliittista peliä 1500-luvulla. Birkarlit haluttiin sitoa häpeäpaaluun. Esimerkiksi v.1549 Tornion käräjillä oli kahdeksan syytettyä.

Vanha Lapinmaan raja on Ruotsissa sama kuin nykyinen saamelaisalueen raja. Suomessa saamelaisten kotiseutualueeksi lasketaan kolmen pohjoisen kunnan alue sekä osia Sodankylän pohjoisosasta. Alue on huomattavasti suppeampi, kuin vanha lapinmaiden eteläraja. Aluerajaus on summittainen ja keinotekoinen. Saamelaisväestöä asuu huomattavassa määrin saamelaisten "kotiseutualueen" ulkopuolella. Suomen saamelaisväestö asuu alueella, jolla enemmistönä on muu kuin saamelaiseksi itsensä kokeva väestö. Näissä olosuhteissa saamelaisten identiteetin sisällyttäminen itsehallinnollisesti Suomen

oikeusjärjestykseen on haasteellisempaa, kuin esim. Ruotsissa ja Norjassa.

Kalervo Aska, Jokiseuran puheenjohtaja, ei ole saamelainen, vaikka hänen isänsä esi-isät olivat lappalaisia. Äidin puolelta Askan esi-isä oli Kainuunkylän yläpuolisessa Armassaaressa asunut birkarli Olavi Anundinpoika Tulkki, aikansa merkkimies, jolla oli oma penkkiniensä Tukholman suurkirkossa. Hän omisti lapinkentät ja kalavedet 200 km päässä Muonionjoessa Muonion edustalta Visantokoskelle, sekä Muodoslompolossa, Utkujärvessä, Liepijärjessä, Muonion Vuontisjärjessä ja koko Jerisjärven. Olavi Anundinpojalla oli lapin vaimo tai -vaimoja omistamillaan alueilla lapinmaassa. Siitä pahasta hän joutui maksamaan sakkoja vuonna 1546. Olavi Anundinpoika oli Kustaa Vaasan ensimmäinen vouti Kemin lapissa v. 1555 - 58.

1.5. Lappalaiset elinkeinot idän ja lännen rajan kahta puolta

Lappalaiset elivät luontaistaloudessa. Elinkeinoina ovat olleet tyypillisesti kalastus ja metsästys sekä luonnonvarojen keruu ja niihin liittyvä kaupankäynti. Peuranpyynti oli keskeinen metsästysmuoto. Lapin asutusta tutkiva joutuu tekemisiin väijäämättä peuranpyyntikuoppien kanssa. Näitä kuoppia ovat kaivaneet nimenomaan alkuperäiset Lapin saamelaiset. Heidän elinkeinonsa tuhoutui sen vuoksi, että Norjan alueelta saapui runsaasti muuttolappalaisia poroineen, joiden omat porolaitumensa olivat kulunnet.

Peurasta on kesytetty poro n. 2000 vuotta sitten. Poronhoito kehittyi elinkeinoksi lähinnä metsälappalaisten keskuudessa. Täyspaimentolaisuus kehittyi nykyisen Suomen alueella vasta 1600 - 1700-luvuilla Ruotsista ja Norjasta Suomeen vaeltaneiden paimentolaisten kautta. Tätä saamelaisryhmää kutsutaan nykyään tunturisaamelaisiksi. Metsä- ja jokilappalaiset harjoittivat puolinomadista elinkeinoa. Poronhoito ja siihen liittyvä matkailu on se elinkeino mihin saamelaisuus nykyisin usein pyritään yhdistämään.

Poroja, ennen kaikkea ajoporoja oli lähinnä kveeneillä, kun he kauppamatkoillaan liikkuvat Lapinmailla. Kulkeminen ajoporoilla kehittyi liikennejärjestelmäksi 1400-luvulta alkaen. Näin syntyi uusi lappalaiselinkeino, raitiolappalaisuus. Kyse oli siitä, että lappalaiset toimivat birkarliin omistamien porojen, erityisesti ajoporojen hoitajina. Jakob Fellman jakoi Suomen lappalaiset 1830-luvulla elinkeinon ja elämäntapojen mukaan poro-, kalastaja-, ja metsälappalaisiin sekä raitiolappalaisiin, jotka elättivät itseään paimentamalla talonpoikien poroja. Tilikirjoissa birkarliin lappekona ja renkona esiintyvät neutraaleina ja vakiintuneina ammattitermeinä. *Renkonor* tai *lappekonor* tarkoitti niitä naisia, jotka ylimaissa hoitivat birkarliin poroja.

Kalastus on yhä erittäin keskeinen elinkeino saamelaisille. Sitä se on ollut myös kveeneille. Tornionjokilaakso on asutettu lohen perässä. Jokilaakson ensimmäinen, 1400-luvulla mainittu kirkko, oli pyhitetty kalastajain suojeluspyhimykselle Pyhälle Andreakselle. Itse asiassa esim. Altajoen ja Tenojoen lohen kalastuskulttuuri pohjautuu kveenien taitoihin. Eduskunta on antanut 150.000 euron suunnitteluun varatun määrärahan kalastuskulttuurin varjelemiseksi Utsjoella. Kyseisen kulttuurin luojilta, Tornionjoen ja Kemijoen taloilta on Suomen valtiolta jo pitkän aikaa pyrkinyt anastamaan lohenkalastuksen itselleen väittämällä, että kyseessä olisi kruunun yksityinen kalastus⁸. Valtio väittää, että kyseessä on

keskiaikaiseen Ruotsin kuninkaan oikeuteen perustuva valtion oikeus. Asiasta ei ole mainintaa Ruotsin tai Suomen laissa, eikä valtiosäännössä. Valtion väite perustuu asiakirjaväarennökseen, ns. Helgeansholma traktaattiin vuodelta 1587.

Lohenkalastuksen vieminen yksityisiltä koskisi myös saamelaisen aluetta. Mikäli valtio vie riidassa lopullisen voiton, tulee lohenkalastusoikeus jatkossa kuulumaan myös saamelaisen kotiseutualueella Suomen valtiolle, eikä paikallisille saamelaisille. Tämä on kuolinisku Pohjois-Suomen tuhatvuotiselle kalastuskulttuurille. Ruotsin tai Norjan saamelaisilla ei tällaista uhkaa ole olemassa.

SAAMELAISTEN ITSEHALLINTO

2.1. Kansainväliset velvoitteet

Hallituksen esityksessä on useita viittauksia kansainvälisiin velvoitteisiin ja ohjeistuksiin. On kansainvälisesti tunnustettua (ILO 169, YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea ym.), että alkuperäiskansaan kuulumisen perustuu lähtökohtaisesti itseidentifikaatioon. Jos saamelaiskäräjävaaliluettelo hakeva henkilö esittää lisäksi viranomaisen tai tuomioistuimen ratkaisun isovanhempiaan koskevasta lappalaisuudesta, tai kuten nykyisin sanotaan, saamelaisuudesta, niin kyseessä on ILO-sopimuksen mukainen alkuperäiskansan jäsen. Sen sijaan ILO-sopimuksen 1. artikla ei aseta kieltä jäsenyyden ehdoksi. Hallituksen esityksessä korostettu kieliperusta asettuu erityisen outoon valoon, kun yleisesti on tiedossa, että saamelaisia on kielletty käyttämästä äidinkieltään.

Kielikysymys on erityisen kipeä Tornionlaaksossa. Ruotsissa on ollut kaksi totuus- ja sovintokomiteaa. Komiteat selvittivät saamea puhuneiden ja suomenkielisten pakkokäännyttämistä ruotsinkielisiksi.

"YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea on vuosina 2003 ja 2009 suosittanut, arvioimatta hakemusten hylkäämisen perusteena olleita vastasyitä, että Suomen tulisi saamelaiskäräjälain 3 §:ää sovellettaessa antaa enemmän merkitystä henkilön itseidentifikaatiolle. Komitea on myös kehottanut pitämään huolta, ettei alkuperäiskansoja pakkosulauteta eikä niiden kulttuuria tuhota." (8 artikla) (5 artikla)

Kieliperuste ei ole hyväksyttävä vastasyynä ryhmään kuulumisen. Kielletyn äidinkielen taidon asettaminen ryhmään kuulumisen edellytykseksi on ihmisoikeusloukkus. Asettamalla kieliperuste, osaa saamelaisista estetään pääsemästä ryhmään edistämään omaa kulttuuria. Saamelaiskulttuuri ei ole Suomessa uhattuna, päinvastoin. Sen sijaan estämällä vaaliluetteloon pääsy merkittävältä osalta saamelaisista toteutetaan alkuperäiskansan pakkosulauttaminen, mistä komitea varoittaa.

Kyseinen komitea suosittaa, että Suomi kehittää saamelaiskäräjien päätäntävaltaa koskien saamelaisen asuttamien maa-alueiden ja luonnonresurssien käyttöä saamelaiskäräjälain tarkistamisen yhteydessä. Komitea myös suosittaa, että Suomi ryhtyy toimenpiteisiin saamelaisen poronhoitomallin turvaamiseksi. Vuonna 2017 Suomelle antamissaan suosituk-

sisä komitea esitti huolensa siitä, ettei saamelaisten oikeuksia perinteisiin maa-alueisiin ja uhanalaiseen perinteiseen kalastuselinkeinoonsa suojella riittävästi ja ettei saamelaisiin vaikuttavissa hallituksen toiminna noudateta johdonmukaisesti vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatetta.

Suositukset kuvastanevat ennen kaikkea eräiden tiettyjen henkilöiden kirjoittelua ja vaikuttamista komitean suuntaan. Tässä on jälleen otettava huomioon saamelaisten sulautuminen, ja se, että saamelaisten nykyään asuttamilla maa-alueilla asuu huomattavassa määrin, jopa enemmistönä muuta väestöä. Hallituksen esittämä ennakkosuostumus (9§) lienee jonkinmoinen pandoran lipas. Kukaan ei voi ennakoita mitä ennakkosuostumuksen säätämisestä voisi seurata.

"YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 7-8/1976) täytäntöönpanoa seuraava ihmisoikeuskomitea (Human Rights Committee) on luonut soveltamiskäytäntöä alkuperäiskansojen oikeuksista tulkitsemalla erityisesti yleissopimuksen 27 artiklaa. Artiklan mukaan niissä valtioissa, joissa on etnisiä (suomennoksessa kansallisia), uskonnollisia tai kielellisiä vähemmistöjä, tällaisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään."

Kulttuurin harjoittamisen kieltämisestä on pitkä matka siihen, että ryhmältä tarvitaan ennakkosuostumus, kuten lakiesitykseen on kirjattu.

Lakiesityksen perusteluissa viitataan Biodiversiteettisopimuksen kohtaan 8/j, mutta jätetään mainitsematta artikla 10/c, jonka mukaan tulee suojella ja rohkaista biologisten luonnonvarojen perinteistä käyttöä vanhojen kulttuurien käytännön mukaisesti tavalla, joka soveltuu suojelun ja kestäväan käytön edellytyksiin. Tämä koskee myös Tenon kalastusta, mutta ennen kaikkea Tornionjoen kalastusta, koska Tenojoen perinteiset lohienkalastustavat ja niihin sisältyvä tietotaito, kalastuskulttuuri, on siirtynyt Länsilapin kveenien asutuksen mukana Ruijan jokiin ja Tenolle.

Nyt rotusyrjinnän vastainen komitea on v. 2017 vaatinut kyseisen kalastuselinkeinon suojelusta saamelaisten perinteisenä elinkeinona. Näin on varmasti hyvä. Epäilemättä kyseisen kalastuskulttuurin suojeluvaatimus koskee sekä Tornionjokea, että Tenoa. Tornionjoen perinteisen kalastuskulttuurin valtiolta on jo lähes kokonaan tuhonnut lakiin perustumattoman regaaliopin nojalla.

2.2. Ryhmähyväksyntä

Hallituksen esityksessä korostetaan ryhmähyväksynnän merkitystä, mutta perusongelmana on kyseisen ryhmän luominen. Toisin kuin Ruotsissa ja Norjassa, Suomen saamelaisille on tyypillistä ryhmäkuntaisuus. Saamelaiskäräjiä ei voi varata pelkästään yhdelle ryhmäkunnalle. On välttämätöntä olla selvillä keitä henkilöitä Suomen laissa saamelaisia koskevat kohdat tarkoittavat.

Saamelaiset eivät kykene pääsemään keskenään yhteisymmärrykseen siitä kuka on saa-

melainen. Suomen perustuslain edellyttämä vaatimus kansalaisten yhdenvertaisuudesta ei anna mahdollisuutta eri ryhmäkuntien syrjintään. Puhe ryhmähyväksynnästä on ennen-aikaista ennen kuin on määritetty kyseinen ryhmä. Määrittely voidaan tehdä vain perustuslain edellyttämällä tavalla. Laissa voidaan määritellä kuka on saamelainen. Laissa ei voi olla kielivaatimuksen kaltaisia syrjiviä elementtejä saamelaisuudelle ja vaaliluetteloon pääsemiselle.

2.3. Saamelaisten yhdenvertaisuus

Suomen tasavallan vastuulla on, että saamelaisia kohdellaan perustuslain mukaan yhdenvertaisesti. Perustuslaista kumpuava vaatimus yhdenvertaisuudesta koskee nimenomaan äänestys-oikeutta. Useiden suurten saamelaisryhmien ääni ei ole kuulunut lain valmistelussa. Tämä on merkittävä ongelma. Uhkana on, että syrjinnän vuoksi tilanne kärjistyy entisestään.

Nyt esitetyllä lakiesityksellä se osa saamelaisista, joka on pakotettu luopumaan äidinkielestään pakkosulautetaan valtaväestöön. Tämä on selkeästi Suomen perustuslain ja kansainvälisten sopimusten vastaista. Ison osan saamelaisia syrjivä menettely ei edistä parhaalla tavalla saamelaiskulttuuria. Pidetäänkö Suomessa hyväksyttävänä sitä, että esimerkiksi valtiollisissa vaaleissa tietty, jopa suurin, kansanosaa, esimerkiksi suomenkieliset, jätetään vaille äänioikeutta? Tästä on kysymys saamelaiskäräjälain 3§:n osalta. Hallituksen esityksessä vältellään tuomasta esille kieliperustan heikkouksia.

SAAMELAISKÄRÄJÄLAKI JA LAKIESITYS SEN MUUTTAMISEKSI HE 274/2022 VP

3.1. Lähtökohtana on Suomen oikeusjärjestys

Uusi lakiesitys ravistelee valtiosäätöä. Esitetty lakiluonnos ei toteuttaisi Suomessa noudatettua yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Suomeen on tulossa osin kaksinkertainen, päällekkäinen lainsäädäntö. Lakiesityksen mukaan saamelaiskäräjät voi ennalta tarkasti määritelmättömällä tavalla itse määritellä toimivaltaansa. Joudutaan väistämättä tekemään punnintaa eri perusoikeuksien välillä. Laki jättää paljon tulkinnanvaraa, ja on ilmeistä, että tuomioistuimista tulee varsinainen lainsäätävä.

Lähtökohtaisesti Suomen saamelaiset ovat Suomen kansaa ja noudattavat Suomen oikeusjärjestystä. Saamelaisten erityisasema ei saa johtaa kuitenkaan siihen, että tämän erityisaseman nojalla sorretaan muita samaa aluetta asuvia ihmisiä, jotka ovat varsin usein lähisukulaisia saamelaisten kanssa. Lakia ei saa säätää tunteiden mukaan. Lain on perustuttava todelliseen tietoon saamelaisalueen väestöstä, sen elinkeinojen, kielten ja kulttuurien osalta.

3.2. Hallituksen esityksen arviointia

Saamelaiskäräjälakiin esitetään merkittäviä muutoksia saamelaiskäräjien valintamenettelyyn ja saamelaiskäräjien toimivaltaan liittyen. Ulospäin on näyttänyt siltä, että saamelais-

käräjien enemmistö pyrkii vahvistamaan nykyisin valtaapitävien asemaa ja syrjimään muita saamelaisryhmiä. Oikeusvaltioperiaate ei toteudu, jos valtaa pitävät saavat päättää vaaliluetteloon kelpuutettavista henkilöistä. Vaalilautakunnan riippumaton asema voi olla kyseenalainen, jos sen valitsee riitainen saamelaiskäräjät äänestyspäättöksellä. Asiaa voitaneen verrata asiointilaan, jossa hallituspuolueet voisivat määritellä, kuka on äänioikeutettu Suomen kansalainen?

Saamelaiskäräjälaki voi ulottaa vaikutuksia yli sen, mikä lain tehtävänä (1 §) tulisi olla; suojella saamelaiskulttuurin ja kielen asemaa. Miten saavutetaan sopusointu muiden samalla alueella asuvien ihmisten ja heidän laillisten omistuksiensa kanssa? Mitä vaikutuksia lailla olisi niihin saamelaisiin, joita ei kelpuuteta saamelaiskäräjien vaaliluetteloon? Lain aiheuttamia seurauksia ja vaikutuksia voimme vain arvailla. Vaikutusten arvioinneissa luetellaan myönteiset arviot, mutta ei käsitellä uhkia.

Saamelaiskäräjille suunniteltu joustava ja määrittelemätön valta herättää pelkoja muiden asukkaiden keskuudessa. Saamelaiskäräjälakiin ei voi ujuttaa sellaisia kirjauksia, jotka uhkaavat rajoittaa Suomen kansalaisten perusoikeuksien toteutumista. Laki mahdollistaa sen, että saamelaisten perinteisistä elinkeinoista (keräily, kalastus, metsästys, poronhoito, saamelaiskäsitöiden valmistus, matkailu) päättäminen alistetaan ennakkosuostumispykälän nojalla saamelaiskäräjille. Tästä on ennustettavissa voimakasta vastakkainasettelua muiden saamelaisten ryhmien ja kantaväestön keskuudessa.

3.3. Yhteenveto

Perustuslain mukaan on noudatettava tarkoin lakia, myös perustuslakia. Saamelaiset tunnustetaan alkuperäiskansana Suomen laissa. Perustuslaissa saamelaisella tarkoitetaan alkuperäiskansaan kuuluvaa henkilöä. Tästä seuraa, että saamelaiskäräjälakissa saamelaisella tulee tarkoittaa alkuperäiskansaan kuuluvaa henkilöä. Saamen kielen välttävä tai hyväkään taito ei ole osoitus alkuperäiskansaan kuulumisesta perustuslain edellyttämällä tavalla.

Lapissa, Tornionlaaksossa ja siitä pitkälti länteen ja etelään päin on asunut suomen kieltä puhunut heimo kveenit. Rajankäynnissä v.1809 Ruotsin puolelle jääneet pakotettiin puhumaan ruotsia. Nykyisestä kielierosta riippumatta me olemme sukulaisia ja samaa ryhmää, vaikka sukkokouksissa puheet joudutaan tulkkamaan. Ratkaisevaa on todellinen verisukulaisuus, eli polveutuminen.

Tornionlaakson väki kokee yhteenkuuluvuutta yli Tornionjoen, todellisen polveutumisen kautta. Yhä harvemmillä Tornionjoen länsirannalla asuvalla on säilynyt vanha äidinkieli. Yhteinen kieli korostaa yhteenkuuluvuutta, mutta ei ole sen välttämätön edellytys. Tornionlaakson alkuperäisväeksi koetaan ne henkilöt, jotka polveutuvat alueen väestöstä. Eivätkö samalla tavalla todellisia saamelaisia ole ne, jotka polveutuvat saamelaisista. Lähtökohteisesti tällä tavalla myös YK:n alkuperäiskansoja koskeva ILO-sopimus määrittelee alkuperäiskansan. Todellinen polveutumisperuste on ainoa oikea kriteeri.

Saamelaiskäräjälaki on ollut kiistelty. Nyt esitetyssä muodossaan laki tulisi olemaan taas-

kin kiistelty. Saamelaiset asuvat pääosin sulautuneina muuhun väestöön. Voidaan perustellusti kysyä, tarvitaanko erillistä saamelaiskäräjien tapaista itsehallintoa? Itsehallinto demokratian sisällä on jotakin aivan muuta, kuin YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanoa seuraavan ihmisoikeuskomitean mainitsema kulttuurin harjoittamisen estämiskielto.

Saamelaiskäräjien toimintaa pitkään tilintarkastajana seurannut Klaus Krokfors kirjoitti Suomen Kuvalehdessä 48/2022: *”saamelaiskäräjälaki monitulkintaisine ja kiistanalaisine saamelaismääritelmineen olisikin syytä viipymättä kumota ja korvata lailla saamelaisten oikeuksista ja oman äidinkielen käytöstä julkisissa palveluissa”*. Saamelaista kulttuuria ja kieltä olisi perusteltua ja turvallisinta tukea Krokforsin esittämältä pohjalta. Muu voi johtaa suuriin ristiriitoihin, vaikeuksiin ja jopa kaaokseen.

Lakia ei ole valmisteltu laajapohjaisesti. Lakiesityksen valmisteluun on otettu vain yksi saamelaisten ryhmäkunta. Tornio-Muoniojokiseura yhtyy tilintarkastaja Klaus Krokforsin näemykseen ja pitää hänen esityksensä parhainpana, edullisinpana ja turvallisimpana tapana turvata saamelaiskulttuuri ja saamen kielet. Kun on ilmeistä, että laki säädetään, on eduskuntavaiheessa tehtävä tarpeelliset selvennytykset ja muutokset, jotta saamelaisten keskeiset ja mahdolliset valtaväestön kanssa eteen tulevat ristiriitatilanteet voidaan mahdollisimman hyvin välttää.

Saamelaisten itsehallinnon tulee perustua totuudellisuuteen, avoimeen valmisteluun, vilpittömyyteen ja syrjimättömyyteen siten, että kaikki saamelaiset pääsevät mukaan itseään koskevaan itsehallintoon. Saamelaisuus tulee määritellä. Ei riitä, että asetetaan kriteerit vaaliluetteloön pääsyle. Saamelaisuuden selkeä määrittely palkitsee vaivan lain toimeenpanon yhteydessä. Pääkriteerinä pitää olla itseidentifikaatio. Lähtökohdaksi tulee ottaa hakijan syyttömyysolettama. Eli se, että hakija hakee määrittelyä saamelaiseksi ja pääsyä vaaliluetteloön vilpittömässä tarkoituksessa. Todistustaakka, eli YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevän komitean mainitsemien vastasyiden osoittaminen on sillä, joka kyseenalaistaa hakijan motiivin.

Tornio-Muoniojokiseura ry

Kalervo Aska pj.

P.S.

Eräässä tilaisuudessa Muoniossa eräs pohjoisen mies esitti kysymyksen maa- ja metsätalousministeri Petteri Orpolle. Voiko joku ihminen olla alkuperäisempi kuin joku toinen ihminen? Aikaa on kulunut liki kymmenen vuotta ja yhä tuo kysymys jyskyttää päässäni. Täytän kohta 70 vuotta, mutta toista yhtä syvällistä kysymystä en ole kuullut.

Arvoisat kansanedustajat. Pyydän teitäkin miettimään vastausta tuohon pohjoisen miehen kysymykseen.

Lähteet

- 1) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa: Muinaiskainuun alue ja rajat s. 120–129.
Ks. myös Peter Schnitler
- 2) http://norrbottnsmuseum.se/media/441573/arkeologi-i-haparandabanans-spaar_sammanfogade-utstaellningstexter.pdf
- 3) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa s. 142–143
- 4) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa s. 48
- 5) King Alfred's OROSIUS, edited by Henry Sweet. Oxford University Press 1883
(reprinted 1959)
- 6) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa s. 114–115
- 7) J. Juhani Kortessalmi, Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa 2007
- 8) Vilkunän 1975 mukaan valtio anasti lohien omakseen,
ks. myös Pulliainen E.J. 1997 s. 39